

טומאת ארץ העמים ברצועת הכותים בשומרון ומצוות יישוב הארץ

רקע: שאלה שנשאלה בהתנחלות סבסטיה

א. גזירת טומאת ארץ העמים

1. טעם הגזרה

2. גדר האיסור

3. מקומות שהורגו מטומאת ארץ העמים

ב. גזירת טומאת רצועה של כותים

ג. קדושת ארץ ישראל ברצועת הכותים

ד. יציאת כוהנים בזמן הזה לארץ העמים

1. צורך מצווה חשובה

2. בזמן שאין טהרה בישראל

ה. סיכום

מוקדש לעילוי נשמתם ולזכרם של התלמידים
בן ציון ליבוביץ הי"ד
מיכאל נדלר הי"ד
נחום פנישטיין הי"ד
שנפלו על אדמת רמת מגשימים בישיבת הגולן
בליל שישי י"ז בכסלו תשל"ו
ארץ אל תכסי דמם!

רקע: שאלה שנשאלה בהתנחלות סבסטיה

נקלעתי לוויכוח בעניין התנחלות¹ בתחנת הרכבת של סבסטיה², היא שומרון. תוך כדי מהלך הוויכוח הוציא אחד המתווכחים גמרא מסכת חגיגה (כה ע"א) וקרא:

* השאלה הופנתה אלי בשנת תשל"ז. תשובה מקוצרת פורסמה אז בעלון מושב רמת מגשימים שנת תשל"ז, וכעת הורחבה למאמר.

1. בשבוע ראשון של חודש מנחם-אב תשל"ד, נעשה נסיון להתיישב בתחנת הרכבת הישנה שליד סבסטיה. למרות חסימות רבות של צה"ל מסביב לסבסטיה, הגיעו כמה אלפי איש למקום בדרכים יצירתיות, בניסיון התנחלות של גוש אמונים. אחרי כמה ימי משא ומתן, צה"ל פינה את העולים. בהמשך נעשו נסיונות עליה נוספים, שבסופם הוקם גם היישוב קדומים במחנה קדום ממערב לשכם, ומאוחר יותר גם היישוב אלון מורה בהר כביר, ממזרח לשכם.

2. סבסטיה (בערבית: سبسطية) הוא כפר פלסטיני בהרי השומרון, סמוך לעיר שכם, בנפת שכם אשר בתחום הרשות הפלסטינית. בשם הכפר השתמר השם "סבסטי" (Sebaste), שם שניתן לעיר שומרון על ידי הורדוס שבנה אותה מחדש (י' בן מתתיהו, קדמוניות היהודים טו, ת, ה, מהד' שליט ג, ירושלים תשנ"ג, עמ' 190; ה"ל, תולדות מלחמת היהודים עם הרומאים א, כא, ב, מהד' י"ז שמחוני, ירושלים תשמ"ג, עמ' 8-88). סבסטי מוזכרת במסכת ערכין פ"ג מ"ב, ובגמ' שם יד, א; בכתובת רחוב (שורה 27). הכפר ממוקם בסמוך לאתר הארכאולוגי של העיר שומרון.

ביהודה [=נאמנים על טהרת יין ושמן] – אֵין, ובגליל – לא. מאי טעמא? אמר ריש לקיש: מפני שרצועה של כותים מפסקת ביניהן.³

ופירש רש"י:

רצועה – של ארץ העמים מפסקת בין גליל ליהודה, וירושלים ביהודה היא, ואי אפשר להביאן לירושלים בטהרה לפי שגזרו חכמים טומאה על ארץ העמים.

מבואר שחז"ל גזרו "טומאת ארץ העמים" על אזור שבין הגליל ליהודה. ואם כן, לכאורה לא שייך שם מצוות יישוב ארץ ישראל. ואדרבא, לכאורה יש איסור להתיישב שם בגלל גזירת חז"ל הנ"ל!

א. גזירת טומאת ארץ העמים

חכמים גזרו טומאה על ארץ העמים – כל שלא כלול בתחום עולי בבל,⁴ בשלושה שלבים (שבת טו ע"א):

שלב ראשון: יוסי בן יועזר איש צרדה ויוסי בן יוחנן איש ירושלים גזרו על גוש העפר של ארץ העמים, שמטמא טומאת מת במגע ובמשא, אבל לא גזרו אלא טומאת ספק, בשל חשש לעצם כשעורה המעורבת בגוש העפר. לכן, אם נגעו תרומה או קודשים בגושה היו תולים, לא אוכלים ולא שורפים. בשלב הראשון לא גזרו כלל על אווירה של ארץ העמים.

שלב שני: שמונים שנה לפני חרבן הבית גזרו אף על אוירה ספק טומאת מת.

שלב שלישי: אחר החורבן, בזמן שהסנהדרין ישבה באושא, חזרו וגזרו על גושה טומאת ודאי. כלומר, תרומה שנגעה בגוש ארץ העמים – שורפים אותה. אך את טומאת אוירה השאירו כמו שהיתה כטומאת ספק.

3. כן הוא גם בירושלמי חגיגה פ"ג ה"ד: "חומר בתרומה שביהודה נאמנין. הא בגליל לא. רבי סימון רבי יהושע בן לוי בשם רבי פדייה: מפני שפסיקייא של כותים מפסקת".

4. כך אותו חלק של עכו שנמצא מחוץ לתחום עולי בבל – יש בו טומאת ארץ העמים. (ירושלמי שביעית פ"ו ה"א). וכן מוכח מתוספתא תרומות, פ"ח ה"ח, [יד], הובאה בירושלמי כאן, ובשינוי גרסה גם בבבלי גיטין ז ע"ב (הר"ש סירילאו, על משנה א, בירושלמי שם). במשנת יוסף (ליברמן) על שביעית פ"ו ה"א, בקונטרס ביאור גבולות הארץ, הביא שבנוסף לרש"ס, זו גם שיטת הרמב"ם (ביכורים ה, ח); המהר"ל קורקוס (שם); הרע"ב (חלה פ"ד מ"ח); המהר"ט (שו"ת מהר"ט ח"א מז), וכן נקט החזון איש (אהלות כה, ה), דכיבוש עולי מצרים שלא כבשוהו עולי בבל – טמא משום ארץ העמים. במשנת יוסף שם הביא גם שיטה חולקת, שצ"ע.

1. טעם הגזרה

אף שגדר הטומאה של הגזירה הוא חשש לטומאת מאהיל או אהל המת, הגזירה לא כוללת את מי שמכניס אצבעו לאויר ארץ העמים (כמו מי שמכניס אצבעו לאוהל המת או כמו מי שמאהיל באצבעו על המת), אלא רק את מי שנכנס ראשו ורובו לאויר ארץ העמים (תוספתא, אהלות יח, ה), בדומה למי שמכניס ראשו ורובו לבית המנוגע (נגעים יג, ח).

הסיבה להבדל זה היא כי טעם הגזירה הוא "כדי שלא יצא מארץ לחוץ לארץ" (נזיר נד ע"ב, תוד"ה ארץ; פירוש הרא"ש על הדף, שם). או בלשון המאירי (שם): "מפני שלא היתה גזרה זו אלא שלא יכנס שם... טומאת אוירה ודאי הואיל ואינה אלא מחשש הכניסה..."

מסיבה זו לא החילו חכמים את גזירתם על הגבול הדרום-מערבי באזור גרדיקו (גרר המקראית) כמבואר בירושלמי (שביעית פ"ו ה"א):

מפני מה לא גזרו על אותה הרוח⁵ שבגרדיקו? ר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי:

מפני שניייה רע. [ובלאו הכי לא יצאו לדור שם. הגר"א. ועין ברש"ס שם].⁶

כלומר מאחר וטעם הגזרה הוא כדי למנוע כניסת ישראל לשם, מאחר שבלאו הכי לא יצאו לדור שם, אין צורך בגזרה, ולכן לא גזרו טומאת ארץ העמים על אותה הרוח.

2. גדר האיסור

האיסור לצאת לארץ העמים הוא דין דרבנן, וגדרו מדיני טומאה וטהרה. לכן הברייתא במסכת שמחות (פ"ד ה"ג) קובעת:

כהן הדיוט שהוא מטמא או שנכנס לבית הקברות הרי זה סופג ארבעים. נכנס למדור גוים או לארץ העמים ולבית הפרס או שיצא חוץ לארץ ישראל⁷ מלקין אותו מכת מדרות.

כמו כן באיסור טומאה מדרבנן יש מקום להבדל הלכתי בין כוהן לזר, בין טהור לטמא, ובין יציאה לצורך חשוב ליציאה ללא צורך. לדוגמא:

5. על מקומה של "אותה הרוח", ראה יואל אליצור, "גבול עולי מצרים והשמיטה", תחומין לו מעמ' 421.

6. לשון הרש"ס: "שניייה רע, לשון נוה הרע דבפרק בתרא דכתובות קי ע"ב, ואין אדם דר לשם". וניתן לפרשו כהבנת הגר"א, אך ניתן גם לפרשו שמאחר וגם גוים לא יושבים בו, לא חששו חז"ל אם יכנסו לשם ישראל.

7. צ"ב. שהרי כל חוץ לארץ ישראל הוא ארץ העמים. ולמה נכפל? אמנם לגרסת הגר"א לק"מ: "הלכה כב. נכנס למדורות הנוכרים ולבית הפרס או שיצא ח"ל – מלקין אותו מכת מדרות". (מסכת אבות וגם מסכתות קטנות, עם פירש"י ופי' הגאון האמיתי רבן של כל בני הגולה, רבינו אליהו החסיד נ"ע. נדפס בשאקלאור [שקלוב], תקס"ד).

מטמא כהן ויוצא לחוץ לארץ לדיני ממונות ולדיני נפשות, לקידוש החודש ולעיבור השנה, ולהציל שדהו מן הגוי, אפילו ליטול, יוצא ועורר עליה; ללמוד תורה ולישא אשה, רבי יהודה אומר אם אין לו מאין ללמוד יטמא, ואם לאו אל יטמא, רבי יוסי אומר אף על פי שיש לו מאין ללמוד יטמא, שלא מכל אדם זוכה ללמוד, ומעשה ביוסף הבבלי שנטמא ויצא חוץ לארץ ללמוד אצל רבי יוסי בציידן. (מסכת שמחות ד, יד)

רבי יוסי שמע דאתת אימיה לבוצרה. שאל לרבי יוחנן: מהו לצאת? א"ל אם מפני סכנת דרכים – צא. אם משום כבוד אמך – איני יודע. אטרה עלוי ואמר: אם גמרת לצאת תבא בשלום. אמר רבי שמואל בר רב יצחק עוד היא צריכה לרבי יוחנן. שמע רבי ליעזר ואמר אין רשות גדולה מזו. (ירושלמי, שביעית פ"ו ה"א)

כלומר, מסקנת הירושלמי כרבי אלעזר (תלמידו של רבי יוחנן), שגם כדי לקיים מצוות כיבוד אם, מותר לכוהן לצאת מארץ ישראל לחוץ-לארץ וע"י כך להיטמא בטומאת ארץ העמים.

3. מקומות שהוחרגו מטומאת ארץ העמים

א. "עיירות [של גויים] המובלעות בארץ ישראל, כגון סוסיתא וחברותיה, אשקלון וחברותיה, אף על פי שפטורות מן המעשר ומן השביעית, אין בהם משום ארץ העמים"⁸.

ב. "כל מה שקנו ישראל – נאסר"⁹. כלומר כל מה שהוחזקו ע"י ישראל בכיבוש שני – דינו כעיקר ארץ ישראל, מתחייב במעשרות ובשביעית, הדמאי שם אסור, ובטלה ממנו גזירת טומאת ארץ העמים¹⁰.

לדעת הירושלמי, נראה שגם קניית קרקעות בזמן הזה יוצרת "כיבוש שני" וחייב במצוות התלויות בארץ. הירושלמי מחזק את שיטת הרש"ש עמ"ס עדויות פ"ח מ"ו.

ג. שדה בגבול ארץ העמים הצמודה לשדה טהורה בארץ ישראל¹¹.

8. תוספתא אהלות שם ה"ד. לכאורה היתר העיירות המובלעות הוא היתר שחידש רבי, כמשמעות הירושלמי דמאי, פ"ב ה"א. וראה ירושלמי דמאי פ"ג סוף ה"ג, לגבי קיסרין, שלא היתה מותרת לפני ימיו של רבי. אך בירושלמי שביעית פ"ז ה"א מבואר שר' ישמעאל בר' יוסי ובן הקפר, "נמנו על אויר אשקלון וטיהרוהו מפי ר' פנחס בן יאיר". עיי"ש.

9. כתובת רחוב שורות 12-13, על העיירות האסורות (חייבות בתרומות ומעשרות) בתחום צור. וכן בירושלמי שביעית פ"ז ה"א, שבכיבוש שני "ראשון ראשון קונה ומתחייב". לדעת הירושלמי והברייתא בכתובת רחוב, חיוב המעשרות חל בקניית ישראל כשהקנייה היא כיבוש, בתנאי שהקנייה חלוטה לפי דיני המלכות, ולא די בחכירה אפילו אם זו חכירה ל-2,000 שנה (ירושלמי שביעית פ"ז ה"ז, לגבי "ההן יבלונה" ולגבי "עיירות של כותים ... שנהגו בהן היתר").

10. שהרי אין גזירת ארץ העמים על ארץ ישראל שנכבשה גם בכיבוש שני. (מקוואות פ"ח מ"א, וירושלמי שביעית פ"ו ה"א).

11. תוספתא אהלות פ"ח ה"ב. וראה אהלות פ"ח מ"ז, ובפ"י הר"ש והרע"ב שם.

ד. "חזקת דרכים של עולי בבל".¹²

ב. גזירת טומאת רצועה של כותים

מהגמרא במסכת חגיגה (כה ע"א), ומהירושלמי שם פ"ג ה"ד, אנו למדים כי רצועת הכותים שבשומרון, בלב ארץ ישראל, לא הוחרגה מטומאת ארץ העמים, למרות שהיא מובלעת בארץ ישראל. וכמה הסברים אפשריים לכך:

ייתכן שחז"ל החמירו בגזירה להתרחק מן הכותים יותר ממה שהחמירו בגזירתם מפני ארץ העמים, משום שעד תקופת המשנה לא נחשבו הכותים לגויים גמורים, והסכנה שילמדו מהם היתה מוחשית.

כמו כן ייתכן שהחומרה על רצועת הכותים נקבעה מאוחר יותר, כשחז"ל גזרו ועשאו כגויים גמורים (חולין ו ע"א) לאחר שקלקלו הכותים (תוספות חגיגה כה ע"א ד"ה שרצועה), וגזירת הרצועה היא בעצם חיזוק של הגזירה הכללית, בה עשאו כגויים גמורים.

כמו כן אולי ניתן להבדיל בין עיר מובלעת לבין מחוז מובלע, שיש בו כמה ערים.¹³

הסבר נוסף מדוע גזרו טומאה על רצועת הכותים למרות היותה מובלעת, ניתן להבין משיטת רבי אישטורי הפרחי בספרו כפתור ופרח,¹⁴ החולק על רש"י ותוס' ומפרש שרצועת הכותים איננה טמאה מדין ארץ העמים אלא מדין מדור העמים – שהוא גזירת טומאה על בתים ומדורים שבהם שכנו גויים יותר מ-40 יום, מפני חשש טומאת מת של נפלים (תוספתא אהלות יח, ז). וכ"כ במשנה למלך.¹⁵

12. תוספתא שם ה"ג.

13. ראה דברי רבי אבהו בירושלמי שביעית פ"א ה"א, "יש עיירות של כותים שנהגו בהם היתר מימי יהושע בן נון והן מותרות". לכאורה צ"ל או "כותים" לאו דווקא, או "הושע בן נון" לאו דווקא. שהרי השומרונים הובאו לארץ רק בימי חזקיהו מלך יהודה, בסוף ימי הושע בן אלה מלך ישראל (מל"ב יז). אמנם גדליה אלון כתב שבימי חז"ל היו גם מסורות שהכותים הם מצאצאי יושבי הארץ הקדמונים שלא נתכבשו ע"י יהושע, והסתמך גם על איגרת שומרנית לאנטיוכוס אפינס (יוסף בן מתתיהו, קדמוניות, יב, ה, ה), שבה הם מכנים עצמם כ"צידונים אשר בשכם" ומכחישים כל קשר עם העם היהודי. (תרביץ יח, תש"ז, מעמ' 149; מחקרים בתולדות ישראל ב, תשי"ח, עמ' 4-10). אך לא יעלה על הדעת לתלות ברבי אבהו קבלת מסורת חיצונית על פני דברי קבלה.

לפי פי' הגר"א פשוט ש"מימות יהושע" לאו דוקא, שכן פירש: נהגו בהן היתר – "שהיו מתירין הכהנים לילך לשם, דסברי שהיא מא"י". ואיסור טומאת כוהנים מקורו לכל המוקדם בימי הזוגות בתקופת בית שני.

14. כפתור ופרח (ירושלים תשי"ט), פרק עשירי, ד"ה זאת ועוד, דף לח ע"ב.

15. משנה למלך, הל' טומאת מת יא, ו ד"ה סוריא.

גזירת **מדור העמים** קיימת רק בארץ ישראל, כולל בעיירות המובלעות,¹⁶ אך ניתן להתיר את המדור ע"י בדיקה או שימור (אוהלות יח, ז). כמו כן, "כל מקום שהחזיר והחולדה יכולים להלך בו – אינו צריך בדיקה" (שם, משנה ח).

הסברם של הכפתור ופרח והמשנה למלך, להעמיד את תומאת רצועת הכותים בטומאת **מדור העמים**, צ"ע, שכן גזירת מדור הגויים חלה רק על מקומות בהם **דרים** הגויים ולא על שטחים פתוחים. אם כך, איך "רצועת הכותים" יכולה לנתק את הדרך הטהורה המוליכה מהגליל לירושלים? יתר על כן, הרי ניתן לטהר את מדור העמים על ידי בדיקה. אם כן מדוע לא ניתן להעביר טהרות מהגליל ליהודה, אחרי בדיקת הדרך בתוך רצועת הכותים?

ג. קדושת ארץ ישראל ברצועת הכותים

כאמור, גדר תומאת ארץ העמים (או מדור העמים) שייך להלכות תומאה וטהרה, ואין לו שום קשר לקדושת הארץ. לדוגמא: בית הקברות המוסלמי, הצמוד לחומה המזרחית של הר הבית, יש בו תומאה לדעת רוב ראשונים. יותר ממנו בית הקברות בהר הזיתים, שטומאתו החמורה היא מן התורה, לכל הדעות. אף על פי כן לא העלה איש על דעתו שאין מקומות אלה קדושים בקדושת ארץ ישראל.

ולענייננו, כשם שלעתיד לבוא נטהר את מקום הקברים הצמודים לחומה ולשער המזרחי של ההר, כך תטוהר גם רצועת הכותים מטומאתה. אך גם בינתיים קדושה היא בקדושת ארץ ישראל כמו כל ארץ ישראל האמורה בתורה אשר נכבשה ע"י עולי מצרים (כפתור ופרח פרק עשירי). אחת המשמעויות של קדושה זו הוא הדין של "ראשון ראשון קונה ומתחייב", ו"כל מקום שקנו ישראל – נאסר".

מכאן שהשומרון, שנכבש כולו ע"י עולי מצרים ולפחות רובו גם ע"י עולי בבל, והוא חלק בלתי נפרד מארץ ישראל, יש בו מצוות יישוב ארץ ישראל מדאורייתא – לדעת הרמב"ן (ספר המצוות מצוה ד).

יתר על כן. לכאורה על כגון זה אמרו חז"ל (כתובות קי ע"ב):

ת"ר: לעולם ידור אדם בארץ ישראל אפי' בעיר שרובה עובדי כוכבים, ואל ידור בחוץ-לארץ ואפילו בעיר שרובה ישראל, שכל הדר בארץ ישראל – דומה כמי שיש לו אלוה, וכל הדר בחוצה לארץ – דומה כמי שאין לו אלוה. שנאמר: לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלהים, וכל שאינו דר בארץ אין לו אלוה? אלא לומר לך: כל הדר בחוץ-לארץ – כאילו עובד עבודת כוכבים.

16. ירושלמי, שביעית, פ"ו ה"א גרסת הגר"א: אשקלון, שהיא מהעיירות המובלעות, אחרי שנמנו עליה וטיהרוה משום ארץ העמים, חלה עליה מייד גזירת מדור העמים.

וטעם ההיתר הוא מפני שהאיסור לצאת ולהיטמא בטומאת ארץ העמים נדחה במקום מצווה חשובה, כמבואר לעיל בגדר האיסור.

ד. יציאת כוהנים בזמן הזה לארץ העמים

האיסור לכוהנים לצאת לארץ העמים נפסק להלכה גם בשו"ע (יו"ד שסט, א):

הכהן מוזהר שלא ליטמא במת, ולא לכל טומאות הפורשות ממנו... וכן שדה שנחרש בו קבר ואין ידוע מקומו וכל ארץ העמים, אסור לכהן ליטמא בהן.

1. צורך מצווה חשובה

במקום מצווה לא גזרו על יציאת כוהן לחו"ל כפי שנפסק בשולחן ערוך (יו"ד שעב, א):

אף על פי שהכהן אסור ליכנס לבית הפרס או לארץ העמים, אם היה צריך לילך שם לישא אשה או ללמוד תורה, ואין לו דרך אחרת, יכול לעבור דרך שם, אפילו אם מוצא ללמוד במקום אחר. וכן אבל העובר דרך שם, יכול לילך אחריו לנחמו. וכן מטמא בטומאה של דבריהם, לדון עם עובדי כוכבים ולערער עמהם, מפני שהוא כמציל מידם, וכן כל כיוצא בזה.

2. בזמן שאין טהרה בישראל

המהרש"ל בביאורו לטור שם (צוטט ע"י הפרישה שם, שסט, ג) מסייג את איסור יציאת כוהן לחוץ-לארץ לזמן שבארץ ישראל ניתן להישמר מפני טומאת מת:

פירוש, בזמן שהיתה ארץ ישראל בטהרה [היה] אסור לכהן לילך מארץ ישראל לארץ העמים שהוא חוץ לארץ וקל להבין עכ"ל.

בעקבותיו פסקו כך הב"ח (יו"ד שסט, ג); הפרישה (שם); הש"ך (שו"ע שם ס"ק ב); הט"ז (שם ס"ק ד). כעין זה כתב גם המהריק"ש בספרו ערך לחם (יו"ד שסט, א):

וכל ארץ העמים אסור לכהן כו'. ועכשיו לא נהגו ליזהר, ואולי יש להקל מפני הפרנסה כי היכי דשרי להציל מיד הגוים [סי' שעב, א], אי נמי מפני שכולנו טמאי מת.

הביאו רעק"א בהגהותיו לשו"ע שם:

מכאן שבימינו, כשכולנו טמאי מתים, אין איסור על כהן להיכנס לארץ העמים, אפילו שלא לצורך מצווה.

אמנם בשו"ת שבות יעקב,¹⁷ מחמיר באיסור טומאת ארץ העמים גם בזמן הזה. אך אין לטעות להביאו לנד"ד. שכן עיקר טעמו ודיונו של השבות יעקב הוא איסור היציאה מארץ ישראל לחוץ-לארץ, דבר שלא קיים כשמדובר על רצועת הכותים בלב הרי שומרון. עיי"ש.

ה. סיכום

1. גם אחרי גזירת חז"ל לטמא את רצועת הכותים, לא נפגמת בכך קדושת ארץ ישראל האמורה בתורה.
2. יציאת כוהן לארץ העמים בחוץ-לארץ הותרה, גם בזמן חז"ל, לצורך מצווה חשובה או הצלה מנכרים.
3. כבר פסקו גדולי הפוסקים, החל מהמהרש"ל וכלה בש"ך ובט"ז, כי בזמן שאין טהרה בישראל, כשכולנו טמאי מתים, אין איסור טומאת ארץ העמים.
4. גם השבות-יעקב האוסר יציאת כוהן לחוץ-לארץ בזה"ז, לא אוסר בתוך ארץ ישראל.
5. ההתיישבויות היום בשומרון הם בקרקעות שכבר לא יושבים עליהם כותים.¹⁸
6. בנוסף, בתחום ארץ ישראל האמורה בתורה – עולי מצרים, לשיטת הירושלמי והרש"ש במסכת עדויות קיים הכלל ש"כל מקום שקנו ישראל נאסר", ונעשה דינו כארץ ישראל שכבשו עולי בבל. כלומר מתחייב במעשרות ובשביעית ואין בו טומאת ארץ העמים.
7. משום כך מצוות יישוב ארץ ישראל קיימת גם בהתנחלויות בהרי השומרון, ואין לחשוש לטומאת כוהן בכל ארץ ישראל המוחזקת בידינו, כולל בהרי שומרון.

עוד תִּטְעַי כְּרָמִים בְּהָרֵי שְׁמֶרֶן נְטָעוּ נְטָעִים וְחָלְלוּ: (ירמיהו לא, ד)

17. שו"ת שבות יעקב, א סי' פה, הביאו הפ"ת יו"ד, שסט, ה, ובשו"ת חת"ס ב, יו"ד, סי' שלו.
18. יש מקום לדון בשאלה: עד מתי קיימת גזירת הטומאה על רצועת הכותים: האם עד שיבוא בי"ד מוסמך גדול בחכמה ובמניין מביה"ד הגוזרים ויבטל את הגזירה; או שהגזירה קיימת רק כל זמן שהכותים גרים ויושבים בה ואם לאו היא פוקעת מאליה. ולכאורה מסתבר כאן כסברא האחרונה, במיוחד לשיטת הירושלמי שהובאה במאמרי "קדושת הארץ כתנאי לחיוב המצוות התלויות בה" [טרם פורסם], ואכמ"ל.